

Miroslav Hroch: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů.*
Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2009, 315 s.

Pod hravým rýmujícím se názvem přestírá Miroslav Hroch, v zahraničí nejuznávanější český historik, svou poslední (podle vlastního skeptického vyjádření završující) syntézu, která je zasvěcena problému formování moderních národů v Evropě v 19. století, jež fakticky skončilo až rokem 1914, a proto je označováno jako „dlouhé“. Název knihy představuje předpoklad a paralelně i závěr rozsáhlé analýzy. Čtenáři se dostává do rukou dílo, jež fakticky vznikalo od šedesátých let 20. století a jež – i před rokem 1989 – mohlo čerpat z Hrochových vynikajících zahraničních kontaktů. Tato práce je tedy shrnutím známých teoretických tezí myslivého autora; oproti starším textům však vyniká košatější strukturou, snahou o rozsáhlé zhodnocení stupně aktuálního poznání problému, produktivních i slepých cest bádání, nalézáním konsenzu v dílech světově uznávaných teoretiků nacionalismu (potlačena byla i autorova kritika ústřední teze anglického badatele českožidovského původu Ernesta Gellnera) a konečně i zvýrazněním lidského faktoru při utváření národa.

Za velký přínos lze označit prohlubující se interdisciplinaritu Hrochova uvažování o národě a konečně celoevropský záběr komparace. (Litovat lze snad jen toho, že autor zcela záměrně rezignoval na problém židovských diaspor v Evropě, neboť vývoj škály národněžidovských definic národa, komparace jednotlivých „národ-

ních“ odnoží národněžidovského [sionistického] hnutí, jeho vztahu ke hnutí asimilačnímu i k ortodoxii náleží k mimořádně důležitým problémům vývoje evropských společností, jakkoliv své „masové fáze“ dosáhlo židovské národní hnutí až v meziválečném období, tedy na počátku „krátkého“ 20. století, které již leželo mimo Hrochův zájem. Naproti tomu je zcela pochopitelná rezignace na „národní hnutí“ romského etnika, které se snad nachází ve fázi B – období vlastenecké agitace –, přičemž výsledek jeho emancipačních snah je stále nejistý.) Doprofilování se v knize dočkaly i Hrochem stanovené tři základní periodizační fáze národního hnutí, jakkoliv nebyla stále stanovena fáze D (snad fáze zájmové diferenciaci zformovaného národa, fáze vzniku moderních levicových stran, moderního ženského emancipačního hnutí, vzepjatého antisemitismu). Je ovšem otázka, nakolik je v souladu s touto koncepcí národní emancipace utváření moderního židovského národa. I přes tuto pochybnost je třeba konstatovat, že v české historiografii po roce 1989 bychom jen stěží našli výzrálejší práci, v níž je s takovou suverenitou spojena znalost evropských dějin, schopnost syntetického nadhledu a komparace. Kniha se navíc výborně čte, Hroch jako zkušený pedagog a češtinář má schopnost jasně formulace. I vzhledem k výše zmíněnému by ovšem bylo znevážením textu vy zdvihovat jen pozitivní stránky díla a nepřičinit několik vlastních poznámek a úvah, respektive pohled jiného oboru.

Přes stále častější setkávání historie s antropologií totiž ze strany některých historiků trvá značný despekt k oboru, který nachází pole svého výzkumu i po roce 1939 a který domněle tíhne k pří-

lišné abstrakci (rozuměj k vytváření nadčasových modelů reakcí lidí), což je pro některé historiky synonymem pro ahistoričnost. Takovýto přístup historiografie pak logicky ústí v takřka plošný nezájem o antropologickou produkci. Oba obory se ovšem často zřejmě míjejí i terminologicky. Ilustrujme si to na jednom z klíčových pojmů Hrochovy knihy: termínu identita (národní identita). Zatímco historici se přiklánějí, inspirováni E. H. Eriksonem, k sociálněpsychologické definici identity jako ztotožnění se s „kolektivní osobností“, s jejími představami, východisky, hodnotami a podobně, přičemž zcela správně po vzoru Anthonyho Smitha (s. 37) upozorňují na pluralitu různých identit, pro antropology je toto objasnění příliš úzké. Například ve svých textech jsem vysvětlovala identitu jako trojjedinnost danosti, vůle a projekce (řečeno zjednodušeně: něčím skutečně jsme, jako něco se snažíme prezentovat a jako něco jsme představováni, případně i chápáni). Vedle možnosti kombinování identit jsem přitom zdůrazňovala jejich v „osobním“ i ve skupinovém čase proměnlivou hierarchii. (V tomto bych již ale rozpor s přístupem historiků neviděla.) Identita je tedy pro antropologa komplexem způsobů, jimiž se jedinec, skupina (národ jako skupina) sebezařazuje (a je zařazován) do proměnlivé společenské reality, což pochopitelně zahrnuje i ztotožňování se s něčím, a jimiž se v ní sebeukotvuje (a zároveň je ukotvován, nebo vyvracen). Terminologická jinakost se ovšem týká i dalších pojmů: pojem národní hnutí dnes nelze v češtině skutečně ztotožnit s nacionalismem. Vhodnost jeho užití by ovšem antropolog chápal až pro období, které Hroch ve své známé časové triádě fází národního hnutí označuje písmenem

C (tedy pro období masového rozšíření národní idey). V rámci neroztříštěnosti úvah mi budiž dovolena ještě jedna jazyková skepse. Na mnoha místech své knihy Hroch odmítá termín nacionalismus jako pojem vědecké analýzy, a to pro jeho ideologické zatížení, nejednoznačnost, rozdílné vyznění v národních jazykových tradicích a také v různých dobách. Tam, kde je nacionalismus užíván místo pojmu národní identita, národní hnutí, národní vědomí, myšlení a podobně, je jistě autorova snaha o odmítnutí termínu správná. Přesto se ale přiznám, že se mi jako produktivnější jeví jeho starší názor, podle kterého je třeba nacionalismus přesně definovat a pak s touto definicí důsledně pracovat; samozřejmě s vědomím toho, že ještě v meziválečném období mohl mít nacionalismus i v československé demokratické veřejnosti – na rozdíl od pozdější doby – pozitivní konotace (ve významu jakési obrany rovnoprávného postavení národa; ponechme stranou modernost a značnou iluzornost tohoto požadavku). Bylo by pochopitelně zajímavé sledovat, kdy a proč se v češtině z kladného nebo neutrálního pojmu (Ferdinand Peroutka psal ve své polemice s ahistorickou a národnostně zcela nevyrovnanou knihou Emanuela Rádlka *Válka Čechů s Němci* [1928], po roce 1989 částí vědecké veřejnosti nekriticky a nepoučeně oslavovanou, o nacionalismu, který zabránil zániku českého národa; *Přítomnost* 23. 8. 1928, s. 513) stal pojem záporný. Definice nacionalismu by však pravděpodobně neměla znít „postoj, jenž nadřazuje vlastní národ, jeho vlastnosti i jeho zájmy nad zájmy ostatních národů“ (M. Hroch: *V národním zájmu*. Praha 1999, s. 12). Nacionalismus je dnes třeba objasňovat spíše jako krajně egoistic-

ký skupinový zájem, který se vyvyšuje nad zájmy demokratické společnosti, přičemž se snaží sugerovat co největší skupině lidí přesvědčení, že je zájem národním. Nacionalismus a skutečný národní zájem se přitom pravděpodobně vylučují.

Hrochova kniha o utváření evropských národů vyniká promyšlenou strukturou i promyšlenými tezemi. Její první část je věnována genezi termínů národ a nacionalismus a nejvíce vlivným myšlenkovým konstruktům o národech a jejich zrodu. Prozrazuje autorovu suverénní orientaci ve světové literatuře, jakkoliv by možná čtenář uvítal ještě hlubší analýzu. V přítomné chvíli se jeví myšlení o národech předestřené v knize jako přemítání originálních osobností, nikoliv jako myšlení vynikajících badatelů v určité době. Například dichotomie nacionalismu amerického badatele Hanse Kohna, pražského rodáka židovského původu, nemůže být skutečně pochopena než jako reakce na německý nacionalismus a antisemitismus. Její zárodky bychom ovšem našli v tehdejších teoriích sionistického hnutí. Podobně i názorový vývoj Ernesta Gellnera mohla ovlivnit situace po roce 1989. Někdejší odpůrce rozpadu Sovětského svazu (z obav před destabilizací Evropy) včasné pochopil pozitiva vzniku nových „národních“ států. Promítla se tato „zkušenost“ do jeho teoretických konceptů?

Druhá část syntézy je polemikou s autory, kteří vykládali národ jako vymyšlený konstrukt (z českých historiků podlehl svodům postmodernistů zvláště Dušan Třeštík, popularizující své názory zejména prostřednictvím *Lidových novin*); zabývá se totiž tzv. objektivními předpoklady, na něž byl vznik národa vázán: předcházejícím vývojem (významem státnosti),

jazykem a etnicitou, modernizací (zejména sociální komunikací a jejím nejvýznamnějším faktorem – školou), zájmovými rozpory, emocemi. Autor přitom přesvědčivě dokládá, že moderní národní historiografie nemohla ignorovat předchozí tradici, včetně mýtů. Za mimořádné přínosné považuje i Hrochovy názory o asimilačních schopnostech státních útvarů (s. 86-87).

Třetí – nejmladší – vrstva Hrochovy práce pak zvýrazňuje úlohu lidského faktoru při formování národa (volní složku národotvorného procesu). Velkou pozornost věnuje i tomu, „kdo mluvil jménem národa“, a to národa státního a národních hnutí. V českém případě pak opětovně vyvrací stále přežívající názor o převládajícím rolnickém původu našich „vlastenců“. Do centra autorovy pozornosti se znovu dostává tzv. národně relevantní zájem (rozpor mezi národem a státem, rozpor mezi centrem a periferií, rozpory, které přinesla modernizace), konstruování národních dějin, jazykové a kulturní požadavky, s nimiž národní reprezentace přicházela (aniž by ovšem Hroch definoval, co pod pojmem kultura rozumí), v nebývalé šíři (v souladu se současnými trendy výzkumu) pak i národní mytologie (přičemž ovšem chybí odkaz na takové „klasiky“, jakými byli Bronislaw Malinowski, Mircea Eliade, Ronald Barthes nebo Claude Lévi-Strauss), symbolika, stereotypy a konkrétní národní aktivity, právě tak jako představy o národním prostoru. Vlastní konstrukt národních dějin Hroch doporučuje opět rozdělit do čtyř typů podle podmínek, v nichž vznikl moderní národ. Výklad oživují tři příklady konstrukce národních dějin: český, norský a finský. Za mylné však pokládám paušální tvrzení o vyloučení cizácké šlechty z českých národních dějin; domní-

vám se, že se vztah k ní měnil v závislosti na jejím poměru k českým aktivitám (a pochopitelně byl i politickostranicky diferencovaný). Podobně i vztah moderní české národní reprezentace k habsburské dynastii byl složitější. Oscilloval totiž od jejího odmítání jako nepřátelské moci až po podlézavou lojalitu a žárlivé střežení jakéhokoliv projevu zájmu panovnického domu o český národ. Často nabýval podoby rivalitního soupeření s domácími Němci. V moderním českém myšlení byl pak obraz německého nepřítelě diferencován. Nejpozitivněji byl hodnocen Němec říšský (z důvodu značného chladu Německa vůči požadavkům českých Němců), nejvíce negativně pak Němec český jako domněle hlavní soupeř. Někde mezi těmito stereotypy stál pak Němec rakouský – neoriginální napodobenina Němce říšského.

Za handicap jinak nesmírně inspirativní třetí kapitoly ovšem pokládám absenci autorova zájmu o materiální kulturu, zejména o národní oděv a o národní jídlo. Například konstrukt českého jídla (knedlo-vepřo-zelo) a nápoje (pivo) i rituálu uvítání chlebem a solí či slovanskými koláči spadá právě do „masové fáze“ národního hnutí. O něco pozdější je fenomén „národní“ úpravy interiéru domácnosti i národních a slovanských výrobků denní potřeby: zápalek, leštidel, mořidel, ubrusů, cukrovinek, ale i národních karet s výjevy ze slovanského „dávnověku“ a z českých národních dějin a podobně. Lidem bylo připomínáno, kam patří, nejen ve chvílích svátečních, ale i v šedi každodennosti. V typologii slavností pak postrádáme slavnost svěcení spolkového praporu, plesy, zábavy a výlety. Překvapivě chybí i rozbor další specifické národní aktivity – zpěvu, v českém národním prostředí národního

atributu prvořadého významu. Za zcela nedostatečnou a ahistorickou lze označit také Hrochovu glosu o podřízené roli žen v národním hnutí. Například v české národní společnosti (a je třeba prověřit, zda i v ostatních nestátních národních společnostech) byla ženám přisouzena role vzdělaných vychovatelek nastupující národní generace. Veřejně činnými muži i ženami byla tato úloha ve své době chápána jako vysoce prestižní. Spíše než o podřízenosti by tedy antropolog uvažoval o jinakosti pohlavních rolí. Ostatně – národněpolitické vystoupení skupinky českých žen lze datovat již rokem 1848 a znovu léty 1861 a 1862. První český ženský časopis s konstruktem českých ženských dějin vycházel již od roku 1862, ve stejné době vznikaly i první ženské spolky. Zajímavější by tak bylo položit si například otázku, nakoľik časový souběh českého národního hnutí (Hrochovým termínem: masové fáze) a počátků ženských emancipačních snah ovlivnil nebojovný charakter českého feminismu (jak je to pak s feminismy ostatních nestátních národů?), prověřit tezi o rozvinutějších ženských snahách v situaci nestátních národních hnutí a podobně. Za zpracování by stála i funkce tzv. lidového umění v národních hnutích.

Ve všech třech částech své knihy Hroch důsledně dodržel princip historicity; na jedinou výjimku bylo upozorněno. Všechny sledované otázky pak podřídil své typologii národních hnutí; na rozdíl od mnoha jiných autorů upozornil na odlišnosti utváření státních národů a moderních národů z tzv. etnických skupin v multinárodnostních státech (Hroch pro ně užívá označení nevládnoucí etnické skupiny). Paralelně autor důsledně a oproti svým starším pracím nově sledoval klíčo-

ovu otázku sociálních východisek vůdčích osobností národních snah a hnutí (výraz předák mi příliš evokuje jazyk revolučního odborového hnutí) jako určující motivaci pro jejich další postoje. Mimořádným přínosem knihy je i rozbor příčin (či spíše předpokladů) úspěšnosti národního úsilí. Na závěr tak nelze než zopakovat, že přítomná kniha představuje mimořádně inspirativní četbu, mimořádný počín české historiografie, a to zvláště v záplavě titulů ubíjejících své čtenáře přebujelou faktografičností.

Blanka Soukupová

Michael J. Halvorson – Karen E. Spierling (eds.): *Defining Community in Early Modern Europe*. Ashgate, Aldershot 2008, 372 s.

Teoreticky ukotvené studium komunit se v současné době těší rostoucímu zájmu humanitních a sociálních vědců. Přináší s sebou cennou možnost zaostřit pozornost současně na několik typů pospolitostí, jež nebývají příliš často vnímány jako srovnatelné. Do společného zorného pole se tak dostávají vedle měst také kláštery či církevní řády a většinové i menšinové náboženské či etnické komunity.

Také v recenzovaném souboru studií zaměřených na otázku, jak určité skupiny ustávají své hranice, upevňují svou soudržnost a vymezují členství v komunitě, našly místo nejrůznější příklady komunit – od měst přes farnosti, řeholní či kvazireholní komunity, po pospolitosti etnické či zemské. Jelikož se jedná o studie věnované raně novověké Evropě, je naprostá většina analyzovaných společenství zároveň

komunitami náboženskými. Samotné editory projektu původně inspirovala především role rituálů v nábožensky diferencované poreformační Evropě a jejich význam pro odlišení konfesních komunit a pro veřejné demonstrování jednoty společenství. Východiskem se pro autory jednotlivých studií stalo modelové pojetí raně novověké komunity jako skupiny lidí sdílejících společné zájmy, kolektivní identitu a pojetí sebe sama, přičemž primárním společným zájmem je nezřídka stejné náboženské přesvědčení (s. 2).

Na souboru recenzovaných studií je dobře patrný posun zájmu od staršího a užšího Tönniesova pojetí komunity jako především lokálního společenství k Andersonovu konceptu pomyslné komunity neomezené na regionální či zemské hranice. Ve vztahu k definování komunity pak editoři příhodně zdůrazňují, že jasné hranice má zpravidla pouze představovaná, idealizovaná vize komunity. Naopak v rovině sociální praxe mohou být hranice společenství mnohem více rozostřené či propustné a musí být stále znovu vyjednávané.

Právě úvodní studie obou editorů, Karen E. Spierlingové a Michaela J. Halversona, má největší potenciál tvůrčím způsobem přispět do současných diskusí v rámci studia komunit. Dílčí eseje jednotlivých autorů jsou pak spíše případovými studii, jež s pojmem komunita nepracují příliš reflektovaně jako s analytickou kategorií. Hned několik studií se dotýká otázky dárcovství pro životaschopnost pospolitostí – zvláště konstituujících se společenství a řádových komunit. Zejména rozšířené testamentární dárcovství představovalo zároveň demonstrativní přihlášení se ke komunitě a jeden ze způsobů propojení komunity živých a zemřelých. Také